

ПРЕЖИВЯВАНИЯ НА СТУДЕНТИ В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19

Валери Стоянов

Висше военноморско училище „Никола Йв. Вапцаров“

Резюме. Чрез методологическия подход на качествените изследвания за провеждане на емпирично изследване в социалните науки се разкрива влиянието на пандемията от COVID-19 върху преживяванията на студенти за настоящето и проекциите им за бъдещето. Резултатите показват, че голяма част от тях намират позитиви от социалната изолация във възможността да обърнат повече внимание на значимите за тях хора и да работят по-целенасочено върху собственото развитие. От друга страна, се разкриват сериозни страхове, основен от които е за здравето и живота на близките им, както и за бъдещето, за кариерното им развитие и реализация. Социалната изолация понасят трудно, тежко и голяма част от тях преживяват психичното си състояние като разклатено, като депресивно. Като цяло, студентите имат негативно отношение към обучението от разстояние – онлайн, като го смятат за по-некачествено от присъственото обучение и оценяват това обучение като риск за своето професионално изграждане и последващата реализация на пазара на труда.

Ключови думи: преживяване; нагласи; страхове; психично състояние; социална изолация; COVID-19

Въведение

Пандемията от COVID-19 промени живота, социалните взаимоотношения, подходите и формите на образование, на полагане на труд. Било и всичко това временно, очевидно ще постави един или друг отпечатък върху бъдещето на цивилизацията, на различните социални групи и индивиди. От тази гледна точка, интерес за изследователите, включително и у нас, представляват различните аспекти на това влияние – върху образованието¹⁾, икономиката, социалните отношения, здравеопазването²⁾, психиката на хората (Iancheva 2020; Domuschieva-Rogleva & Savcheva 2020) и т.н. Една от важните посоки на непосредственото влияние е върху преживяванията на хората, върху психичното им благополучие и функциониране тук и сега, в условията на пандемията.

Преживяването е преди всичко, психичен факт, част от собствения живот на индивида, специфично проявление на индивидуалния живот. Преживяване

за човека става това, което се оказва личностно значимо за него (Rubinshtein 1989, p. 13 – 14). „...Преживяването е отнасянето (невинаги осъзнато и осмислено, невинаги ясно и отчетливо) към своето собствено съществуване...“ (Boichev 1995, p. 10). Човек преживява не само собствения живот, но и света, нещата около себе си. Преживяването на външните неща е също толкова лично и интимно, колкото и преживяването на собствения живот. „С други думи, преживяването не е самозабрава в себе си, то е и преживяване на себе си в отношението към другите неща в света...“ (Boichev 1995, p. 13).

Преживяването е нещо строго индивидуално и интимно, то принадлежи на конкретния индивид. Във и чрез „...преживяването индивидът **установява** („регистрира“) **съществуването си** и поради това е в някаква степен **причастен** към него. В тази своя *причастност (небезразличност)* той установява като *проблемни (неудовлетворителни за него): финалността (крайността, ограничеността, недовършеността)* на съществуването си; неговата **мимолетност (неустойчивост, неудържимост)** и **субективността (изолираността, дистанцираността)** му“ (Boichev 2016, p. 100).

В структурата на преживяването, често приравнявано погрешно на емоциите, можем да открием както познание, размисъл, така и емоции и воля (целепологане). Обобщаването на преживяванията създава индивидуалния опит, съхранител на който е паметта. Опитът, от своя страна, „обагря“ последващите преживявания на хората, техните нагласи, активност и мотивация.

В преживяването се интегрира минало, настояще и идеята за бъдещето, но самото преживяване е тук и сега, в настоящето.

Цел и основни изследователски въпроси на изследването

Имайки предвид гореизложеното, *целта* на настоящото изследване е да се разкрие влиянието на пандемията от COVID-19 и промяната в социалната и икономическата организация на обществото поради този факт върху преживяванията на студенти за настоящето и проекциите им за бъдещето.

Основните *изследователски въпроси*, които представляват интерес за настоящото изследване, са следните:

1. Като се има предвид дигиталната трансформация в организацията и провеждането на учебната дейност във висшето училище в условията на пандемия, какви позитиви и негативи преживяват студентите от този факт?

2. Какви страхове преживяват студентите като резултат от пандемията и потребността от промяна в социалното поведение и наличието на социална изолация?

3. Променя ли пандемията живота на студентите и ако го променя, това в каква посока е?

4. Какви рискове възприемат студентите за бъдещето си, като резултат от пандемията?

Методология на изследването

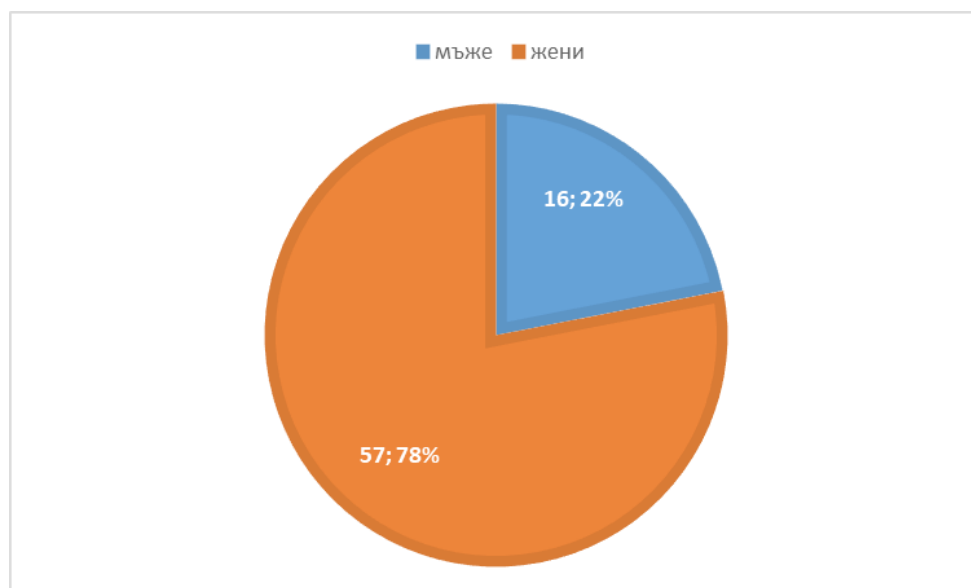
За целите на събирането на емпирична информация и намиране на отговорите по изследователските въпроси е използван методът на незавършените изречения, част от арсенала на проективните методи, често използван в т.нар. качествени изследвания, базирани на методологическия подход на философския конструктивизъм. За качествените изследвания е характерно широкото използване на естествената, спонтанна реч на изследваните лица и по-жив език при описание на резултатите, за разлика от количествените изследвания (базирани на естественонаучния подход и философския позитивизъм), при които се използват стандартизирани методики за събиране на емпиричната информация и статистически процедури за намиране на взаимоотношенията и взаимовръзките между интересувашите изследователите параметри. Основна цел на качествените изследвания, от една страна, е разкриването на структурата на преживяванията при хората, на смисъла, който има за конкретния човек или за определена общност от хора дадено събитие, явление, ситуация, фрагмент от дейността. От друга страна, целта е описание на целостта и разбиране на изучаваното явление (Djonev 2015).

В тази връзка и за постигане на непосредствената цел на настоящото изследване е създадена методика с анкетна част за събиране на индивидуално демографска информация (пол, възраст, курс на обучение) и осем твърдения (недовършени изречения), чиято цел е да се разкрият преживяванията на студентите по повод на пандемията от COVID-19, свързани с четирите изследователски въпроси.

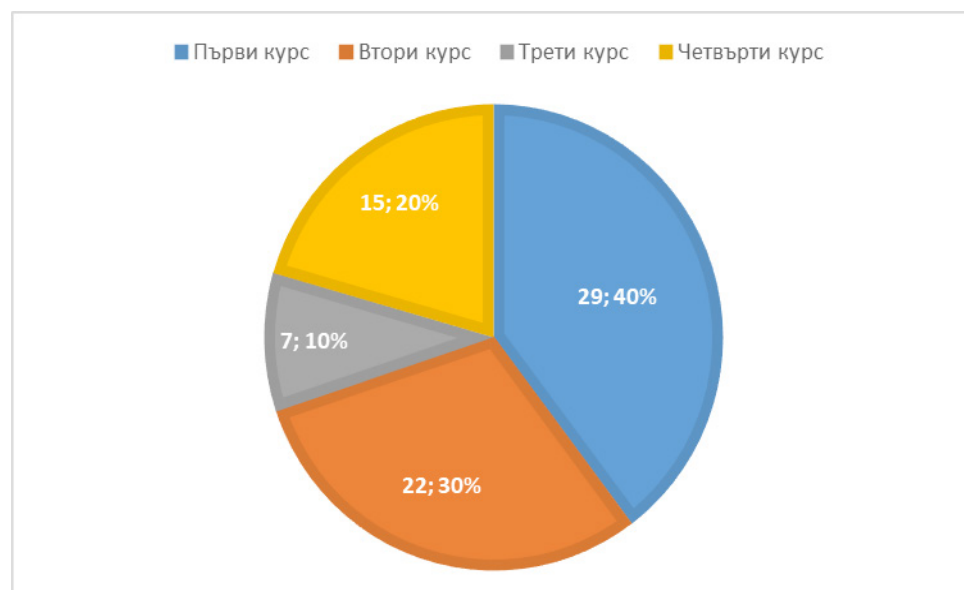
За събиране на емпиричната информация са използвани възможностите на Google Forms. Подготвеният формуляр е изпратен на студентите, като във въстъпителните бележки е отбелязано, че изследването е доброволно и анонимно. Отговорили на въпросника са 73 студенти, 79,3 % от 92-мата студенти, на които е изпратена формата. Изследваните лица са от ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“, факултет „Навигационен“ – I до IV курс, ОКС „бакалавър“, професионално направление „Транспорт, корабоплаване и авиация“, от специалностите „Мениджмънт на водния транспорт“ и „Логистика“. От взелите участие в изследването 16 (21,9%) са мъже, а 57 (78,1%) – жени (фиг. 1).

Възрастта им е от 18 до 25 години. От първи курс в извадката попадат 29 (39,8 %) студенти, от втори – 22 (30,1%) студенти, от трети – 7 (9,6 %) студенти, а от четвърти – 15 (20,5%) (фиг. 2).

Отговорите на студентите са обработени чрез използване метода на контент анализа. Структурирани са категории за анализ и единици за анализ. Категориите за анализ се отнасят до ключови понятия в определена научна област. В дадения случай те са от понятийното поле на психологията. Единиците за анализ са смислови или качествени единици от съдържанието на текст, които се отнасят, свързани са с категориите за анализ. В текста смисловите единици могат да се изразят чрез отделна дума, словосъчетание, да са

Фигура 1. Разпределение на студентите по пол

Фигура 2. Разпределение на студентите по курс на обучение

представени описателно или чрез символ, като отразяват определена социална или индивидуално значима тема (Osipov 1983, p. 295; Todorkov 2002, p. 192 – 193). В даденото изследване цел са индивидуално значимите теми, заявени от студентите в техните отговори – при довършване на изреченията.

Към категориите за анализ на основата на модела за изследване са включени: *нагласите* към обучението от разстояние чрез дигитални системи и към влиянието на пандемията върху живота въобще; *страховете*, свързани с пандемията, и възприетите *рискове* за бъдещето на младите хора; *социалната изолация* и влиянието ѝ върху преживяванията на студентите; *психичното състояние* на младите хора, като резултат от преживяванията свързани с пандемията.

Смисловите единици ще бъдат разкрити в рамките на анализа на отговорите по отделните незавършени изречения.

Резултати и дискусия

От отговорите на недовършеното изречение „Това, което спечелихме като студенти от онлайн обучението по време на пандемията, е...“, обвързано с категорията за анализ – *нагласа* към обучението от разстояние чрез дигитални системи, се синтезира една негативна тема (фиг. 3). Тя е представена чрез смисловите единици „Не се досещам за нещо позитивно“, „Нищо“, „По-малко знания“, „По-лоши знания“. Това е така за 15 респонденти (20,5% от изследваните) независимо от позитивната форма на формулираното недовършено изречение.

Фигура 3. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение „Това, което спечелихме като студенти от онлайн обучението по време на пандемията, е...“ по теми

Налице са и две изразени общи позитивни теми, а именно, че онлайн обучението дава възможност за повече свободно време, за по-добро разпределение на времето в ежедневието и отделяне на повече време за учене. Това е така за 21 (28,8%) от изследваните студенти.

За 7 студенти (9,6%) онлайн обучението е шанс да бъдат повече време с близките вкъщи, а за други 7 (9,6%) – възможност за спестяване на разходи за път и квартири.

За други 4 (5,5%) онлайн обучението е възможност да се учи и работи, а 9 (12,3%) от анкетираните студенти не са отговорили на този въпрос.

За 10 (13,7%) от студентите има индивидуално значими теми, свързани с ползата – „Задълбочени познания по новите технологии“, „Достъп до повече онлайн ресурси“, „По-гъвкаво обучение“, „Успешното предпазване от вируса“ и др.

За по-задълбоченото анализиране на отговорите по този въпрос биха помогнали разпределението на отговорите и на следващото недовършено изречение, което също дава информация по първия изследователски въпрос.

От отговорите на недовършеното изречение *„Това, което загубихме като студенти от онлайн обучението по време на пандемията, е...“*, обвързано също с категорията за анализ – *нагласа* към обучението от разстояние чрез дигитални системи, се синтезират две значими теми – загубата на срещите, живата комуникация с преподавателите и другите студенти и загубата на качествено обучение в реална среда, особено по отношение на практическите навици и компетенции (фиг. 4).

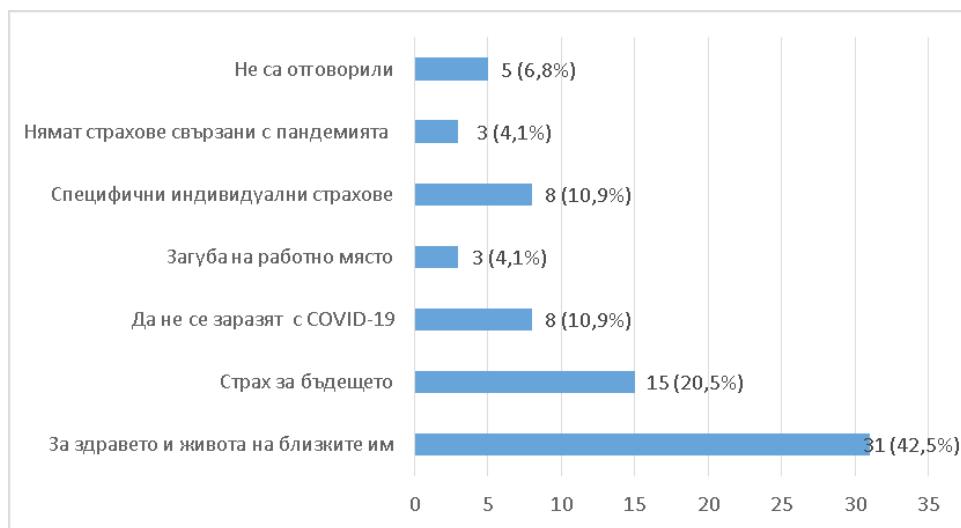
Фигура 4. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение *„Това, което загубихме като студенти от онлайн обучението по време на пандемията, е...“* по теми

За 31 (42,5%) от изследваните студенти най-сериозната загуба е липсата на живия контакт с преподавателите и другите студенти.

За 25 студенти (34,2%) най-сериозната загуба от онлайн обучението е именно загубата на качеството на обучението. За други 5 (6,8%) загубата е в невъзможността да започнат нормално студентския си живот. Това са студенти от първи курс и това е вероятната причина за тази специфична тема, съдържаща се в смисловите единици на отговорите им.

Едва 2 (2,7%) от изследваните студенти смятат, че не са загубили нищо от преминаването на онлайн обучение, а други 10 студенти (13,7%) не са отговорили на това твърдение, т.е. не са завършили изречението.

От отговорите на недовършеното изречение „В условията на пандемията от COVID-19 най-много ме е страх за (от)...!“, обвързано с категория за анализ – *страх*, като структурен елемент на преживяването, на съотнасянето на собственото съществуване към случващото се в социалната среда на пребиваване, се получи резултати за следните индивидуално значими теми (смислови единици) (фиг. 5).

Фигура 5. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение „В условията на пандемията от COVID-19 най-много ме е страх за (от)...!“ по теми

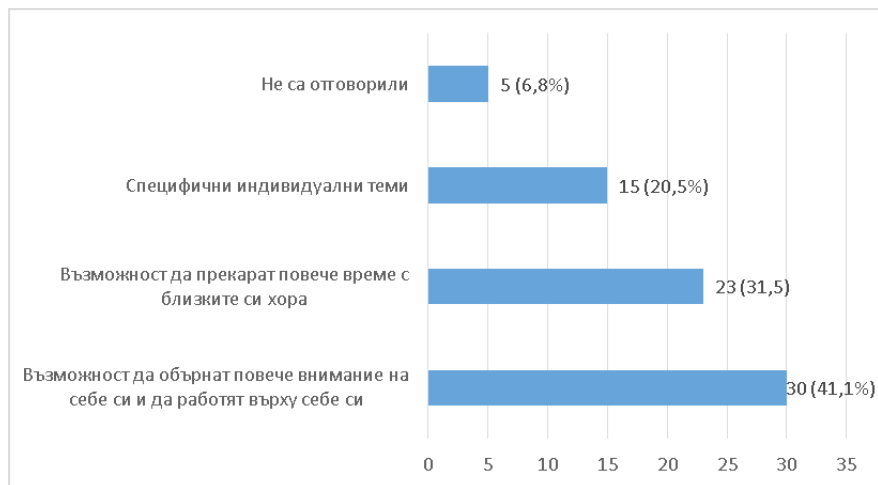
Водещ страх за студентите от изследваната извадка е за здравето и живота на близките им. За 31 студенти (42,5%) това е централната тема, свързана със страховете по време на пандемията.

На второ място е страхът пандемията да не повлияе негативно на живота въобще, т.е. за 15 (20,5%) от изследваните студенти страхът е за бъдещето. Смесово това обединява отговорите на тези респонденти.

За 8 (10,9 %) студенти водещият страх е да не се заразят с COVID-19, а за други 3 (4,1%) – страх от загуба на работното място. Отговорите на останалите от извадката 8 студенти (10,9%) не могат да се подведат по „общ знаменател“ на смислова единица. Например страх от продължителна криза, от загуба на свобода и демокрация, от загуба на обонянieto, да не продължи твърде дълго пандемията, от самотата, от монотонното ежедневие.

За 3 (4,1%) не съществуват страхове, свързани с пандемията, а 5 (6,8%) не са завършили това изречение.

От отговорите на недовършеното изречението „В условията на пандемията от COVID-19 това, което се промени в живота ми към по-добро, е...“, обвързано със следващата категория за анализ – нагласи към влиянието на пандемията върху живота въобще, също се оформят няколко значими теми общи за студентите от изследваната извадка (фиг. 6).

Фигура 6. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение „В условията на пандемията от COVID-19 това, което се промени в живота ми към по-добро, е...“ по теми

Темата, представена от най-много студенти, е за осмислянето на живота и възможността за личностно развитие, представена чрез смислови единици за анализ, като „Имам повече време за себе си, за личностното ми развитие“, „Осмислянето и приоритизирането на важните неща в живота.“, „Възможността да открия себе си в нови аспекти“ и др. За 30 студенти (41,1%) пан-

демията е дала шанс да обърнат повече внимание на себе си, да работят за личностното си развитие и да осмислят приоритетите и ценностите в живота.

Следващата тема е позитивната възможност в условията на пандемия да се прекара повече време с близките, да се подобрят отношенията с близките и се помогне на близките. За 23 студенти (31,5%) това е така.

От респондентите 15 (20,5%) са дали отговори, които са много специфични индивидуални теми и не могат да се обединят в обща такава: намиране на работа, възможност да работя и уча, да свърша неща, които са отлагани дълго и др. Общата нагласа на тази група е позитивна от предоставените възможности. При 5 (6,8%) от анкетираните не е даден отговор.

С други думи, оформя се позитивна нагласа сред изследваните студенти, че независимо от пандемията времето, прекарано в социална изолация, и понасяните ограничения имат и позитивни резултати, свързани, на първо място, с възможността младите хора да осмислят чувствителни екзистенциални проблеми и да работят върху личностното си развитие, а от друга страна – да бъдат повече време и по-често със значимите за тях хора.

От отговорите на недовършеното изречение „В условията на пандемията от COVID-19 това, което се промени към по-лошо в живота ми, е...“, обвързано също с категорията за анализ – нагласа към влиянието на пандемията върху живота въобще, могат да се систематизират следните значими теми общи за студентите от изследваната извадка (фиг. 7).

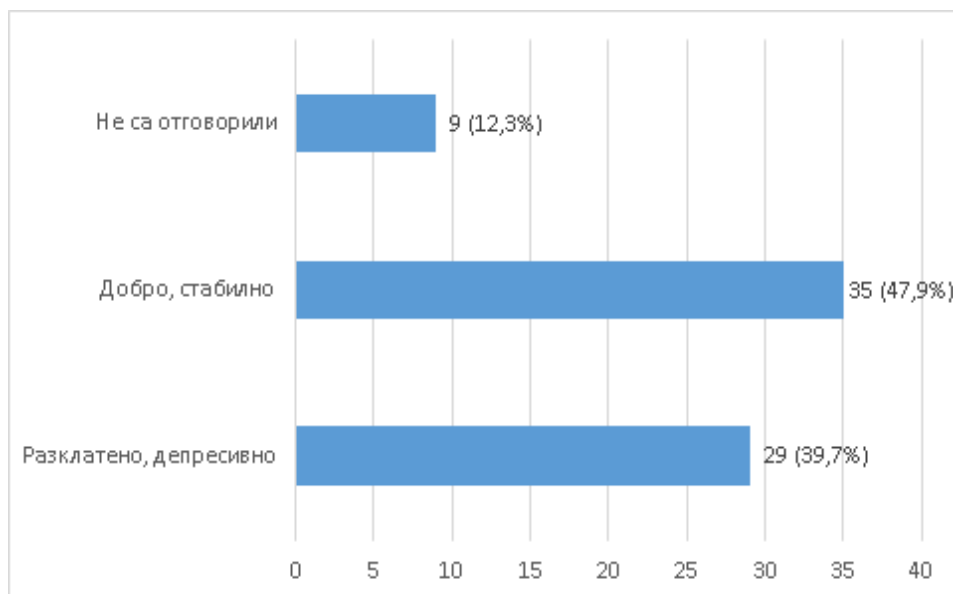
Фигура 7. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение „В условията на пандемията от COVID-19 това, което се промени към по-лошо в живота ми, е ...“ по теми

За 35 студенти (47,9% от изследваните) най-негативното следствие от пандемията е социалната изолация, ограниченията на социалния живот, самотата и липсата на развлечения.

За 11 респонденти (15,1%) негативите от пандемията са свързани с влошеното финансово състояние и невъзможността за намиране на работа или загубата на работно място. За други 9 (12,3%) негативите от пандемията са влошеното психично състояние и мрачните мисли за бъдещето.

За 4 студенти (5,4%) пандемията не е променила към по-лошо живота им. Налице са и единични специфични отговори (при 6 студенти – 8,2%) – невъзможност да планираш живота си, почти всичко е станало по-лошо, липсата на истински студентски живот, загубата на близък, загуба на алтернативи в живота, липсата на физическа активност. При 8 от изследваните студенти (10,9%) не е даден отговор.

От отговорите на недовършеното изречение „*Оценявам психическото си състояние в момента като...*“, обвързано с категорията за анализ – *психично състояние* на младите хора, като резултат от преживяванията свързани с пандемията, се структурират три важни теми за студентите, две от които могат да се поставят в един континуум на степен на изразеност на негативните измерения на психичното състояние (фиг. 8).

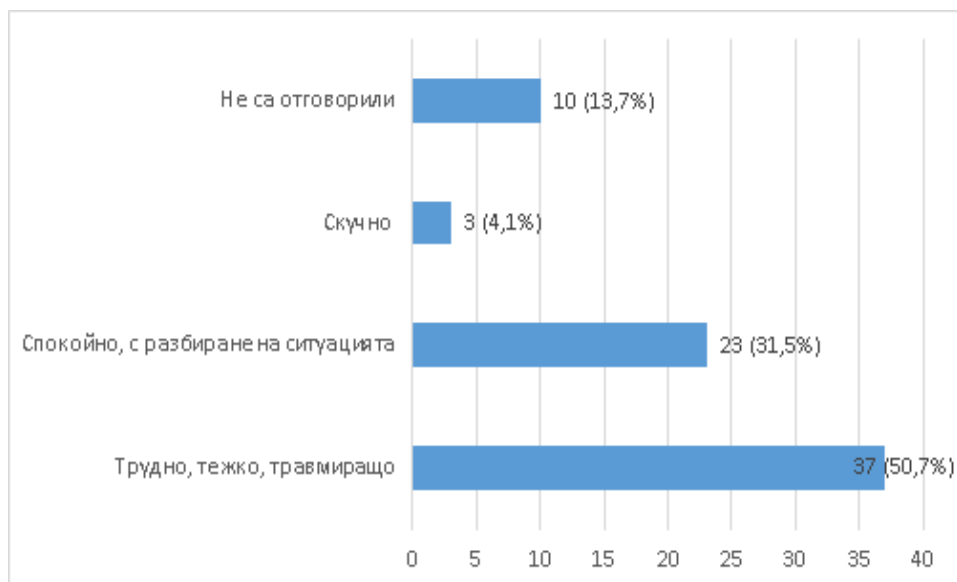
Фигура 8. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение „*Оценявам психическото си състояние в момента като...*“ по теми

Първата тема е разклатеното, нестабилното психично състояние. За 20 студенти (27,4%) това е резултатът от пандемията и социалната изолация. За други 9 (12,3%) състоянието им може да се опише директно като депресивно. С други думи, 29 от респондентите (39,7% от изследваните) определят психичното си състояние като разклатено, влошено от пандемията.

За 35 студенти (47,9%) психичното им състояние е добро, стабилно, нормално. Не са довършили изречението 9 от студентите (12,3%).

По-доброто разбиране на тази хомогенност при почти половината от извадката, свързана с негативните емоции по повод на пандемията, може да се разбере от структурата на отговорите на недовършено изречение: „*Преживявам социалната изолация по време на пандемията ...*“. Това изречение е свързано с категорията за анализ – *социална изолация* и влиянието ѝ върху преживяванията на студентите.

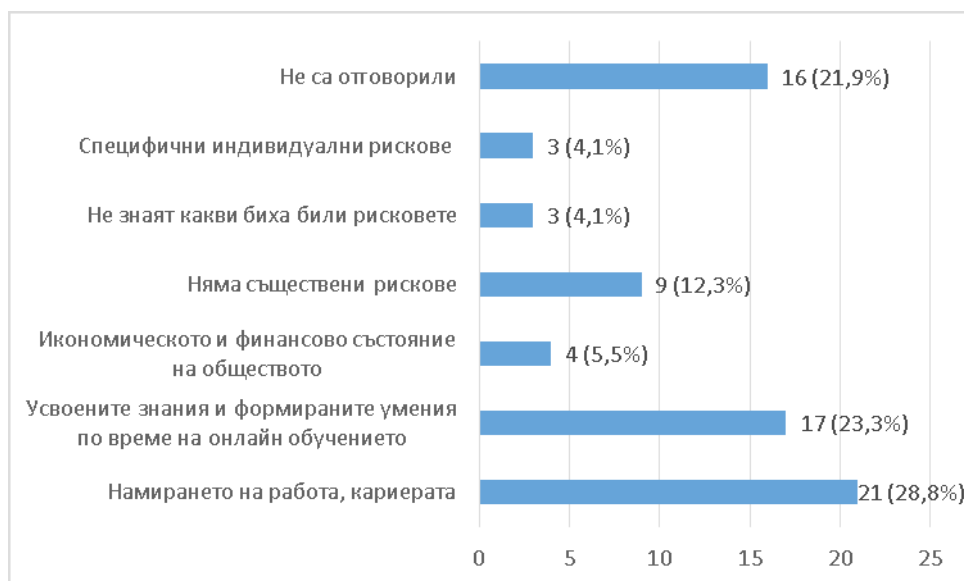
Тук също се оформят две основни теми за студентите (фиг. 9). Едната тема е свързана с непоносимостта на социалната изолация. За тази част от студентите преживяванията във връзка със социалната изолация са изразени чрез смислови единици, като: трудно, тежко, зле, травмиращо, неприятно, потискащо, напрегнато, притеснено, демотивиращо, депресиращо. Това се отнася за 37 студенти (50,7% от изследваните).

Фигура 9. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение „*Преживявам социалната изолация по време на пандемията ...*“ по теми

От извадката 23 студенти (31,5%) преживяват социалната изолация спокойно, добре, с разбиране на ситуацията. За 3 от студентите (4,1%) социалната изолация се преживява „скучно“. От извадката 10 студенти (13,7%) не са завършили изречението.

От отговорите на недовършеното изречение *„Най-големият риск за моето бъдеще, като резултат от пандемията, е...“*, обвързано с категорията за анализ – *риск* за бъдещето на младите хора, свързани с пандемията, също се структурират две важни теми за студентите (фиг. 10).

Фигура 10. Разпределение на отговорите на недовършеното изречение *„Най-големият риск за моето бъдеще, като резултат от пандемията, е...“* по теми

Първата тема е свързана с очакваните рискове за кариерата и трудности при намиране на работа, като резултат от икономическите катаклизми. Този риск, свързан с пандемията, е най-значим за 21 студенти (28,8% от изследваните).

За 17 студенти (23,3%) основният риск в перспектива, като последица от пандемията, е „обемът на знанията и компетенциите, които не получихме“ в процеса на онлайн обучението.

Това очакване и страх са изразени пределно ясно в един по-подробен отговор на студент по незавършеното изречение: „Вероятността от незачитане на

образованието ни, или ако се зачете, то след време критичният поглед на работодателите върху нас заради голямата възможност по време на обучението ни да сме „претупали“ нещата и оценките и знанията да не са реални!“.

За 4 (5,5%) студенти най-същественият риск е за икономиката и финансовата стабилност.

За 9 студенти (12,3%) не съществуват рискове за бъдещето им, като резултат от пандемията, други 3 (4,1%) не знаят какви рискове би имало.

Появяват се и специфични теми, породени от индивидуален уникален опит, като например риск да не се загуби завинаги обонянието (1 студент), риск за психическото здраве (1 студент), за и без това разваленото зрение от непрекъснато използване на компютър (1 студент).

Това изречение не е довършено от най-много изследвани лица – 16 (21,9%) от извадката.

Дискусия

Резултатите, макар и от малка извадка студенти, показват нещо много съществено. Пандемията, изискваща промяна в начина на живот – социална изолация, социална депривация и нарушаване на обичайния поток от активности на хората, води до много сериозни последици за психическото им благополучие и качеството на обучението, което поражда конкретни страхове за бъдещето.

Емпиричните данни от изследването дават основание за следните отговори по изследователските въпроси.

По първия изследователски въпрос се налага резултат за негативно отношение към тази форма на обучение – обучението от разстояние с използване на дигитални технологии. Болшинството от студентите преживяват негативно загубата на живия контакт с преподавателите и колегите си. За студентите е загубена възможността да извлекат максимална полза от обучението при „лице в лице“ взаимодействие с преподавателите, и това според тях се отразява директно върху качеството на обучението. Дори при позитивно формулирания въпрос за ползите от обучението от разстояние присъства негативната тема, че „нищо“ не е спечелено. Всичко това синтезирано може да се открие в краткия отговор на един от студентите: „Изгубихме 100% разбиране на учебния материал, което получаваме в университета (в онлайн среда е около 60 – 70% според мен). Освен информацията от казаното са важни и мимиките, жестовите и начина на представяне от преподавателя. Изразената в реална среда емоция ми помага да запомня казаното, а всичко това трудно се улавя в онлайн среда. Социалните контакти с колегите и преподавателите са много важни“.

Основните ползи от обучението от разстояние не се свързват с качеството на обучението, а с възможността студентите да имат повече свободно време и повече време за близките си.

Очертава се генерално негативно отношение към обучението от разстояние, онлайн и постигнатите резултати от него. Това се отразява и върху отговорите на въпросите за преживяваните страхове и рисковете за бъдещето.

На втория изследователски въпрос – „Какви страхове преживяват студентите като резултат от пандемията и потребността от промяна в социалното поведение и наличието на социална изолация?“ от емпиричните данни се налагат следните отговори. Основните страхове се групират около две съществени теми – животът и здравето на близките и бъдещето. Доколкото първият страх – за живота и здравето на близките, е по-значително очакван, вторият – за бъдещето, е в по-малка степен очакван, когато става въпрос за млади хора. Очевидно обаче е „настаняването“ на трайни влияния върху преживяванията на младите хора, като резултат от продължителната социална изолация и цялостното състояние на социума и икономиката, в условията на пандемия. Страхове за бъдещето на младите хора са свързани с това да не би животът да се промени цялостно. Невъзможността за планиране на бъдещето за цяла една година очевидно се отразява много негативно върху идеята на младите хора за перспективата. От отговорите на въпроса за преживяваните страхове става ясно, че този страх за бъдещето се свързва с опасенията за нормална кариера, за добро икономическо развитие на страната, за собствената подготовка и следите, които ще остави, като отношение към тях от работодателите, обучението от разстояние. Страхове са от това да не би това поколение студенти да са дамгосани с печата „Учили дистанционно в условия на пандемия!“.

Третият изследователски въпрос – „Променя ли пандемията живота на студентите и ако го променя, това в каква посока е?“, намира своите отговори, на основата на емпиричната информация в следните посоки. Първо, младите хора възприемат редица позитиви от пандемията, независимо от всичко. Те са в посока на разширените възможности да се работи върху себе си и да се преосмислят приоритети и значимите неща в живота, както и да се общува повече време със значимите близки хора. Разбира се, следва да се подчертае, че това е така за половината от извадката. Вероятно тези респонденти са осмислили появилото се допълнително свободно време и това е добре за тяхната перспектива. Очевидно в тази посока има много допълнително резерви и един от уроците за висшето образование от пандемията и преживяванията на студентите ще е в посока на поемането на ангажимент към младите хора, още от първата година, за кариерно и психологично консултиране, ясно очертаване на етапите на кариерното развитие и ценността на личното управление на времето както в близка перспектива – седмична, месечна, така и в перспективата на житейския цикъл.

Студентите от изследваната съвкупност понасят трудно, тежко социалната изолация и това е най-негативната промяна в живота им, като резултат от пандемията. Това не остава без следа. За почти половината от респондентите

състоянието на социална изолация директно се е отразило върху психическото им състояние, което те самите оценяват като влошено, разклатено или депресивно. Тази информация още един път потвърждава сериозните негативи, които младите хора касират от пандемията, и това е сигнал за непосредствена реакция, като отговорност в тази посока следва да поемат и висшите училища. Тя е свързана със загриженост и съпричастност към студентите в условията на кризата и осигуряване на възможност за консултиране на студентите и ангажирането им в присъщи на висшите училища и извънаудиторни форми на взаимодействие с тях, за да се „стопа“ част от социалната изолация.

На четвъртия изследователски въпрос – „Какви рискове възприемат студентите за бъдещето си, като резултат от пандемията?“, може от емпиричните данни да се отговори по следния начин. Основният риск, който студентите съзират, е за кариерното им развитие и възможността да си намерят работа по специалността, като на практика свързват това, от една страна с очакваното влошаване на икономическата среда, а от друга – с преминатото онлайн обучение, което самите те не оценяват като особено стойностно поради невъзможността за жив, „лице в лице“ контакт с преподавателите и пропуснатите ползи от него. Много важно също е и нагласата на студентите, както беше изразено и по-горе, да възприемат себе си, поколението на студентите, преминали през онлайн обучение по време на пандемията, като поколение, към което ще има по-особено, при това негативно отношение от работодателите.

Очевидна е потребността от нови, неприлагани до момента политики на висшите училища, които се подсказват и от нагласите на изследваните студенти към обучението онлайн. За тях тази форма на обучение е загуба на самото качество на обучението по причини, анализирани по-горе.

За позитивирането на нагласата за бъдещето на младите хора висшите училища могат да изиграят важна роля. От една страна, това е свързано с възможността за компенсаторни мерки непосредствено след нормализиране на обстановката или при вземане на специфични хигиенни мерки, за подобряване на подготовката на студентите в сфери, в които се отчита дефицит в знанията, уменията и компетенциите по дисциплините, изучавани виртуално.

Това може да стане доброволно от страна на студентите при инициатива от страна на висшите училища.

Разкриването на дефицитите е възможно да се осъществи по няколко начина. Първият е чрез критериално тестване на студентите (нещо като „външно“ оценяване), за да се определят дефицитите по отделните дисциплини, натрупани в рамките на виртуалното обучение. Там, където се разкрият дефицити, критично застрашаващи бъдещата професионална изява, следва да се предложи компенсаторно обучение в удобна форма и удобно за студентите време. Недостатъкът на критериалното тестване е, че процесът на създаване на инструментите за измерване (тестовите) е трудоемък и изисква по-специфична

квалификация на преподавателите (Bijkov 1995, p. 271 – 393).

Вторият възможен подход е чрез индивидуално интервюиране на студентите – например от техните тютори, за да се обобщят дефицитите в подготовката.

Третият подход е използването на метода на груповото интервю (методът на фокус групата). Провежда се с всяка студентска група по предварително съставено полу-структурирано интервю. Предимствата на метода на фокус групата е, че за кратко време се събира много информация (Djonev 2015, p. 39 – 64).

Чрез разкриване на дефицитите в подготовката за времето на онлайн обучението може да се организира компенсаторно обучение на студентите, което, разбира се, не следва да е задължително, но все пак желаещите да преминат през подобно обучение, следва да имат този шанс. Това би подобрило не само компетенциите им, но и самочувствието и мотивацията за кариерно развитие.

Заклучение

Проведеното изследване показва своята ценност и факта, че има специфично влияние на пандемията от COVID-19 върху преживяванията на студентите, като това намира проекция в бъдещето на младите хора. При това, тази проекция е свързана със съмнения, преживяване на рискове и страх за кариерното развитие и професионалната изява в перспектива.

Подобни находки показват необходимостта от нови политики на висшите училища в подобни кризисни периоди и необходимостта от още по-целенасочена подкрепа и взаимодействие със студентите. От това зависи бъдещето на младите хора, тяхната мотивация за професионална изява и психичното им благополучие.

БЕЛЕЖКИ

1. В специален брой 7s от 2020 г. на научното списание „Педагогика“, издавано от Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“ към Министерството на образованието и науката на Република България, се публикуват доклади от Международна онлайн конференция на тема „Спортното образование на Балканите по време на пандемия“, организирана от Националната спортна академия „Васил Левски“ в рамките на Балканската мрежа за спортно образование и наука. Научните доклади са групирани в три важни направления – възможностите, проблемите и добрите практики в онлайн обучението и изпитването на студентите; психологическите проблеми при работа и учене онлайн и изследване на студентската гледна точка за педагогическите, психологическите, социалните и техническите проблеми на обучението по време на пандемията. Независимо от кон-

центрацията на изследователите в специфичен сегмент на образованието резултатите от научните им търсения провокират и очертават интересни перспективи за изследвания в сферата на образованието въобще.

2. При използване на Google Scholar за търсене на научни статии в областта на медицината, свързани с COVID-19, към 04.04.2021 г. се появяват над три милиона такива на английски език, а на български език са повече от 400. За влиянието на пандемията върху икономиката се появяват стотици хиляди статии на английски език, а на български език са повече от 300. Тези числа показват огромния интерес на изследователите към проблема за влиянието на пандемията от COVID-19 върху различните аспекти от живота и благополучието на хората в различните му измерения.

ЛИТЕРАТУРА

- БИЖКОВ, Г. 1995. *Методология и методи на педагогическите изследвания*. София: Просвета.
- БОЙЧЕВ, Б. 1995. *Очерци по философия. Част първа*. София: ИМО.
- БОЙЧЕВ, Б. 2016. Екзистенциалните проблеми на човека и способностите за справяне с тях (с. 51 – 60). В: Герчева, Г. (ред.). *Психология. Теоретични и приложни перспективи*. Варна: УИ ВСУ „Черноризец Храбър“.
- ДЖОНЕВ, С. 2015. *Качествени методи за изследване в социалните науки*. София: Ен Джи Би Консултинг.
- РУБИНШТЕЙН, С. Л. 1989. *Основы общей психологии*. Москва: Педагогика.
- ОСИПОВ, Г. (гл. ред.) 1983. *Рабочая книга социолога*. Москва: Наука, 2-е издание.
- ТОДОРКОВ, К. (2002). *Експериментална психология*. Велико Търново: Фабер.
- DOMUSCHIEVA-ROGLEVA, G. & SAVCHEVA, E. 2020. The Psychological Impact of COVID-19 on University Lecturers in the Field of Sports Education. *Pedagogika-Pedagogy*, 7s. 163 – 175.
- Iancheva, T. 2020. Psychological Consequences of Self-Isolation and Online Education of Sports Students during a Pandemic. *Pedagogika-Pedagogy*, 7s. 152 – 162.

REFERENCES

- BIJKOV, G., 1995 *Metodologia I metodi na pedagogicheskite izsledvania*. Sofia: Prosveta.
- BOICHEV, B., 1995. *Ocheri po filosofia. Chast parva*. Sofia: IMO.
- BOICHEV, B., 2016. Eksistencialni problemi na choveka i sposobnostite za spraviane s tiah (pp. 51 – 60). In: GERCHEVA, G. (red.). *Psihologia i priloini perspektivi*. Varna: UI VSU „Chernorizec Hrabar“.

- DJONEV, S., 2015. *Kachestveni metodi za izsledvane v socialnite nauki*. Sofia: En Dji Bi Konsulting.
- DOMUSCHIEVA-ROGLEVA, G. & SAVCHEVA, E., 2020. The Psychological Impact of COVID-19 on University Lecturers in the Field of Sports Education. *Pedagogika-Pedagogy*, 7s. 163 – 175.
- IANCHEVA, T., (2020). Psychological Consequences of Self-Isolation and Online Education of Sports Students during a Pandemic. *Pedagogika-Pedagogy*, 7s. 152 – 162.
- OSIPOV, G. (ed.), 1983. *Rabochaia kniga sociologa*. Moskva: Nauka, 2-e izdanie.
- RUBINSHTEIN, S., 1989. *Osnovij obshtei psihologii*. Moskva: Pedagogika.
- TODORKOV, K., 2002. *Eksperimentalna psihologia*. Veliko Turnovo: Faber.

LIVE THROUGH OF THE STUDENTS IN THE CONDITIONS OF PANDEMIC OF COVID - 19

Abstract. Using the methodological approach of qualitative research to conduct empirical research in the social sciences, the impact of the COVID-19 pandemic on students' experiences of the present and their projections for the future is revealed. The results show that many of them find positives from social isolation in the opportunity to pay more attention to the people important to them and to work more purposefully on their own development. On the other hand, serious fears are revealed, the main of which is for the health and life of their loved ones, as well as for the future, for their career development and realization. They find it difficult to tolerate social isolation and most of them experience their mental state as shaky, as depressed. In general, students have a negative attitude towards distance learning – online, considering it inferior to face-to-face training and assess this training as a risk to their professional development and subsequent realization in the labor market.

Keywords: experience; attitudes; fears; mental state; social isolation; COVID-19

✉ **Prof. Valeri Stoyanov, DSc.**

Web of Science Researcher ID: E-5750-2012

ORCID ID: 0000-0003-0531-6103

Nikola Vaptsarov Naval Academy

73, Vasil Drumev St.

9002 Varna, Bulgaria

E-mail: v.stoyanov@nvna.eu